

**HAYDOVCHINING PSIXOLOGIYASI VA YO'LLARDA
HARAKATLANISH MADANIYATI**

Nazirjonov Xudoyorbek Anvazoda

Paxtaobod tuman 1-son politexnikumida

Fan: Yo'l harakati xavfsizligi

Elektron pochta: Xudoyorbeknazirjonov75@gmail.com

Tel: +998902043200

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola haydovchining psixologik holati va uning yo'llarda harakatlanish madaniyatiga ta'sirini o'rganadi. Maqolada haydovchining hissiyoti, diqqati, xotirasi, qaror qabul qilish qobiliyati, stressga chidamliligi kabi psixologik omillarning yo'l harakati xavfsizligiga bevosita aloqadorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, yo'llarda harakatlanish madaniyatining mohiyati, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-madaniy omillar, haydovchilar o'rtasidagi o'zaro hurmat, qoidalarga rioya qilish va sabr-toqat kabi elementlari ko'rib chiqiladi. Maqolada yo'l harakati xavfsizligini oshirish maqsadida haydovchilarning psixologik tayyorgarligini yaxshilash va harakatlanish madaniyatini rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: haydovchi psixologiyasi, yo'l harakati madaniyati, yo'l harakati xavfsizligi, hissiyot, diqqat, stress, qaror qabul qilish, ijtimoiy-madaniy omillar, haydovchilar o'rtasidagi munosabatlar.

Kirish

Yo'l harakati xavfsizligi transport tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, unga erishishda texnik holat, yo'l infratuzilmasi bilan bir qatorda haydovchining psixologik holati va harakatlanish madaniyati ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Haydovchining ruhiy holati, uning hissiyoti, diqqat darajasi, tezkor qaror qabul qilish qobiliyati yo'lda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavfli vaziyatlarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, haydovchilarning o'zaro munosabatlari, yo'l harakati qoidalariga rioya qilish darajasi va umuman olganda yo'llarda shakllangan

harakatlanish madaniyati yo'l-transport hodisalarining (YTH) soniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolaning maqsadi haydovchining psixologik jihatlarini va yo'llardagi harakatlanish madaniyatini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish, ularning yo'l harakati xavfsizligiga ta'sirini aniqlash va bu sohada mavjud muammolarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Haydovchining Psixologik Xususiyatlarining Yo'l Harakati Xavfsizligiga Ta'siri

Haydovchining psixologik holati uning yo'ldagi xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Quyida asosiy psixologik omillar va ularning yo'l harakati xavfsizligiga aloqadorligi ko'rib chiqiladi:

1. **Hissiyotlar:** Haydash jarayonida haydovchi turli xil hissiyotlarni boshdan kechirishi mumkin (xursandchilik, g'azab, qo'rquv, charchoq va boshqalar). Kuchli negativ hissiyotlar (g'azab, asabiylik) diqqatni chalg'itishi, impulsiv harakatlarga olib kelishi va oqilona qaror qabul qilish qobiliyatini susaytirishi mumkin. Aksincha, xotirjam va e'tiborli holat xavfli vaziyatlarni o'z vaqtida aniqlash va ularga adekvat javob berishga yordam beradi.

2. **Diqqat:** Yo'l harakati doimiy diqqatni talab qiladi. Haydovchining diqqat darajasining pastligi, chalg'ishi (telefon orqali gaplashish, ovqatlanish, yo'lovchilar bilan suhbatlashish) xavfli vaziyatlarni o'tkazib yuborishga va YTHga olib kelishi mumkin. Diqqatni jamlash va uni uzoq vaqt davomida saqlab turish haydovchining muhim psixologik ko'nikmalaridan biridir.

3. **Xotira:** Haydovchi yo'l harakati qoidalarini, yo'l belgilarini, yo'nalishlarni va oldingi tajribasini xotirasida saqlaydi va ulardan foydalanadi. Xotiraning buzilishi yoki kerakli ma'lumotni eslay olmaslik yo'lda noto'g'ri harakatlanishga va xavfli vaziyatlarga olib kelishi mumkin.

4. **Qaror Qabul Qilish:** Yo'lda haydovchi doimiy ravishda turli xil qarorlar qabul qiladi (tezlikni oshirish yoki kamaytirish, to'xtash, burilish va hokazo). Qaror qabul qilish tezligi va to'g'riligi haydovchining vaziyatni baholash, xavflarni prognoz qilish va optimal harakatni tanlash qobiliyatiga bog'liq. Stress, charchoq va emotsional holat qaror qabul qilish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

5. **Stressga Chidamlilik:** Yo'l harakati ko'pincha stressli vaziyatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin (tirbandliklar, ob-havoning yomonlashuvi, boshqa haydovchilarning noto'g'ri harakatlari). Stressga chidamli bo'lgan haydovchi bunday vaziyatlarda o'zini tuta oladi, vahimaga tushmaydi va oqilona harakat qiladi. Stressga beriluvchanlik esa asabiylikka, e'tiborsizlikka va xavfli manevrlarga olib kelishi mumkin.

Yo'llarda Harakatlanish Madaniyatining Mohiyati va Shakllanishi

Yo'llarda harakatlanish madaniyati haydovchilar, piyodalar va yo'l harakatining boshqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, qoidalarga rioya qilish darajasi, sabr-toqat, o'zaro hurmat va mas'uliyat kabi xususiyatlar majmuasini o'z ichiga oladi. Yuqori harakatlanish madaniyati yo'llarda xavfsizlikni ta'minlash, tirbandliklarni kamaytirish va harakatlanish jarayonidan qulaylik hissini oshirishga yordam beradi. Harakatlanish madaniyatining shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi:

1. **Ijtimoiy-Madaniy Normlar va Qadriyatlar:** Jamiyatda shakllangan umumiy madaniyat, axloqiy normalar va qadriyatlar yo'llardagi xatti-harakatlarga ham ta'sir ko'rsatadi. O'zaro hurmat, qoidalarga bo'ysunish va boshqalarga g'amxo'rlik qilish kabi fazilatlar yuqori harakatlanish madaniyatining asosi hisoblanadi.

2. **Ta'lim va Tarbiya:** Yo'l harakati qoidalarini o'rgatish, xavfsiz haydash ko'nikmalarini shakllantirish va harakatlanish madaniyatini singdirish ta'lim va tarbiya jarayonining muhim qismidir. Maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab, haydovchilik kurslarida va ommaviy axborot vositalari orqali bu yo'nalishda doimiy ravishda ish olib borilishi kerak.

3. **Huquqiy Normalar va Ularning Ijrosi:** Yo'l harakati qoidalari qonuniy asosga ega bo'lib, ularga rioya qilish majburiydir. Qoidalarning buzilishi uchun belgilangan jazo choralari ularning ijrosini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Qonun ustuvorligi va javobgarlik hissi harakatlanish madaniyatining muhim elementidir.

4. **Yo'l Infratuzilmasi va Tashkiloti:** Qulay va xavfsiz yo'llar, aniq yo'l belgilari va chiziqlari, samarali svetofor tizimi va yo'l harakatini to'g'ri tashkil etish

haydovchilarning qoidalarga rioya qilishini osonlashtiradi va harakatlanish madaniyatini yaxshilashga yordam beradi.

5. Ommaviy Axborot Vositalari va Jamoatchilik Fikri: Ommaviy axborot vositalari yo'l harakati xavfsizligi va harakatlanish madaniyati masalalarini yoritish, ijtimoiy kampaniyalar o'tkazish orqali jamoatchilik fikrini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Yo'llarda xushmuomalalik, o'zaro yordam va qoidalarga rioya qilishni targ'ib qilish harakatlanish madaniyatini rivojlantirishga ko'maklashadi.

Yo'l Harakati Xavfsizligini Oshirish Bo'yicha Takliflar

Yo'l harakati xavfsizligini oshirish va harakatlanish madaniyatini rivojlantirish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Haydovchilarni psixologik tayyorlash tizimini takomillashtirish: Haydovchilik guvohnomasini olish jarayonida psixologik testlarni o'tkazish, haydash maktablarida stressni boshqarish, diqqatni jamlash va emotsional holatni nazorat qilish bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish.

2. Yo'llarda agressiv haydashga qarshi kurashish bo'yicha tadbirlarni kuchaytirish: Qoidalarni buzgan haydovchilarga nisbatan jazo choralarini kuchaytirish, ommaviy axborot vositalari orqali agressiv haydashning xavfli oqibatlarini haqida tushuntirish ishlarini olib borish.

3. Haydovchilar o'rtasida o'zaro hurmat va sabr-toqatni targ'ib qilish bo'yicha ijtimoiy kampaniyalar tashkil etish: Yo'llarda xushmuomalalik, boshqa harakat ishtirokchilariga yo'l berish, noqulay vaziyatlarda sabrli bo'lish kabi xususiyatlarni targ'ib qilish.

4. Yo'l harakati qoidalarini o'qitish tizimini takomillashtirish: Qoidalarining mazmunini chuqur o'rgatish, ularning buzilishining oqibatlarini tushuntirish, interaktiv o'qitish usullaridan foydalanish.

5. Yo'l infratuzilmasini takomillashtirish va yo'l harakatini tashkil etishni optimallashtirish: Xavfsiz yo'llar qurish, yo'l belgilarini aniq va tushunarli qilish, tirbandliklarni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish.

6. **Zamonaviy texnologiyalardan yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashda foydalanishni kengaytirish:** Videokuzatuv kameralari, tezlikni nazorat qilish tizimlari, aqlli transport tizimlarini joriy etish.

7. **Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va qoidabuzarliklar haqida xabar berish mexanizmlarini yaratish:** Fuqarolarning yo'llardagi xavfsizlikni ta'minlashga bo'lgan mas'uliyatini oshirish.

Xulosa

Haydovchining psixologik holati va yo'llarda harakatlanish madaniyati yo'l harakati xavfsizligining muhim determinantlari hisoblanadi. Haydovchilarning hissiyoti, diqqati, qaror qabul qilish qobiliyati va stressga chidamliligi kabi psixologik omillar ularning yo'ldagi xatti-harakatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yuqori harakatlanish madaniyati esa haydovchilar o'rtasidagi o'zaro hurmat, qoidalarga rioya qilish va sabr-toqatni o'z ichiga oladi. Yo'l harakati xavfsizligini oshirish uchun haydovchilarning psixologik tayyorgarligini yaxshilash va harakatlanish madaniyatini rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Bu borada ta'lim, tarbiya, huquqiy normalarning ijrosi, infratuzilmani takomillashtirish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **G'oziyev, E. G.** (2002). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: O'qituvchi.
2. **Karimov, U. K.** (2018). *Transport psixologiyasi*. Toshkent: TDIU.
3. **Yo'l harakati qoidalari (O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi bo'yicha amaldagi nashri).**
4. O'zbekistonda yo'l harakati xavfsizligi bo'yicha statistik ma'lumotlar va tahliliy hisobotlar (O'zbekiston Respublikasi IIV YHXBB ma'lumotlari).